

FEUILLETON

Jacob van der Haar en zijn aan Camper meegedeelde therapie voor 'het zwellen, vergrooten en uitzakken van de tong' (1782)

C. Gysel, L.T.H.

Samenvatting. Jacob van der Haar (1715-1799) is de schrijver van talrijke heelkundige verhandelingen, waaronder de niet in het 'Biographisch Woordenboek' van Van der Aa vermelde *Aanmerkingen over het zwellen, vergrooten en uitzakken van de tong*. Deze aandoening die, naar zijn mening, door overvloedig kwijlen wordt veroorzaakt, behandelde hij met zwachtels die de tong geleidelijk in de mond moesten terugbrengen. Deze therapie liet hij eerst door Pieter Camper beoordelen die ze zeer waarschijnlijk goedkeurde.

GYSEL C. Jacob van der Haar en zijn aan Camper meegedeelde therapie van 'het zwellen, vergrooten en uitzakken van de tong' (1782). Ned Tijdschr Tandheelkd 1993; 100: 523-5.

Trefwoorden: **Geschiedenis** – Jacob van der Haar

Datum van acceptatie: 5 februari 1992.

Adres: C. Gysel, C. Huysmanslaan 69, 2020 Antwerpen, België.

1 Inleiding

Onder de nog onuitgegeven handschriften van Pieter Camper (1722-1789)¹ die de universiteitsbibliotheek van Amsterdam bewaart, bevinden zich twee niet-gedateerde noch ondertekende bladen met de volgende tekst:²

'De Tong 26 weken, drie duimen lang, uit de mond hangende, in drie dagen hersteld!

Daags na het vertrek van de groote Camper uit 's Bosch, kwam, van buiten deze stad, bij my een arm vrouwspersoon, welke onder en na een aangewende salivatie, de tong 26 weken en drie duimen lang uit de mond hing. De uithangende tong was buiten de mond veel dikker en breeder dan binnen dezelve, dog was zagt. Zij kwijlde, zoals ik bij vele dergelijke gezwollen gezien heb, gedurig, en zag er bleek uit; kunnende voor mij niet verstaanbaar spreken nog kaauwen, schoon zij anders hongerig was.

Door voorgaande gevallen overtuigd dat dit toeval meerendels veroorzaakt en onderhouden word door het langdurig vooroverhouden van het hoofd en den mond, meende ik dat een tegenovergestelde houding een der grootste middelen tot hare herstelling zou kunnen zijn. Intuschen leide ik op het hoofd een zwagteltje 't welk over de ooren ahang, en nam een tweede dergelijke vier vingeren breekt het welk ik onder en van vooren tegen de tong aanlijdde, ligtende daarmee de tong, bij wijze van een schortband, op, en knoopte de einden op het achterhoofd vast. En op dat dezen band, niet verschuiven moogt, knoopte ik de ahangende einden over de ooren, boven op het hoofd vast.

Terwijl dit geschiet was, was de band tegen de tong reeds van kwijl doornat, maar na dat ik haar het hoofd achteröver had doen houden, en gelastte dat ze al het speeksel moest doorslikken, wierd de band binnen een quartier uur weder droog. Wijdens gelastte ik haar dat ze dag en nacht altoos achteröver en met het hoofd zeer laag moest liggen, het speeksel nederslikken en om de drie of vier uren, de tongband telkens een weinig vaster doen aansluiten. Agt dagen hierna verstond ik, dat de tong in drie dagen geheel binnen in de mond was, dat ze de lijderesse thans

niet konde uitsteken, dog anders wel spreken (kon) en vrij welvarend was. Wat het gevolg hiervan zijn zal hoop ik te vernemen.

De voorste onderste tanden waren vrij veel voor-uit gedrongen, en hadden de tong aldoor zeer verveeld gemaakt. Op de hoogte der tanden had de tong als een ingedoken kring; het welk, misschien, aan anderen, wel een aansporend middel is geweest om ze daar ter plaatse af te snijden; zoals ik uit twee voorbeelden weet.

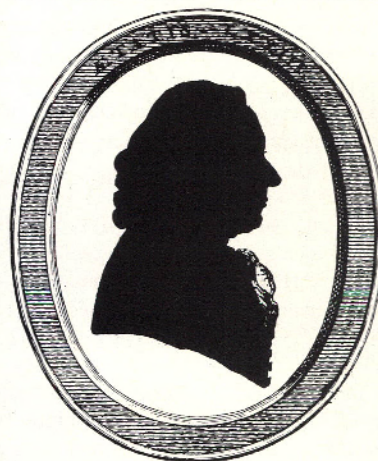
Zou dit, met nog een soortgelijk geval, verdienen bekend gemaakt te worden?

De zilveren koker om de tong bij Trioen gemeld, heeft misschien wel het meest diendend om

het speeksel te verzamelen. De Hr. Louis schijnt dit gebrek niet wel gekend te hebben.'

Genoemde Hr. Louis was een Franse chirurg (1723-1792) die hoofdzakelijk over flegmonen, necrose en kanker van de tong een verhandeling schreef.³ De verwijzing naar de Leidse stradsvroedmeester Cornelis Trioen (1683-1740) betreft een geval van macroglossie dat gedurende meer dan een eeuw (1739-1864) als een unicum in talrijke geneeskundige werken werd vermeld.^{4 5} Trioen publiceerde het in 1743 zowel in het Latijn als in de moedertaal.^{6 7}

PROEVE
OVER DE
HERZENEN EN ZENUWEN,
EN EENIGE DERZELVER
ZIEKTEN.
WAAR ACHTER HONDERD EN VYFTIG
GENEES- EN HEELKUNDIGE
WAARNEEMINGEN.
DOOR
JACOB VAN DER HAAR.

TE AMSTERDAM,
BY **J. YNTEMA.**
1788.

Titelblad met portret van Jacob van der Haar.

'De dochter van de Eerzaamen Dirk Kesting, Kuyper, woonende te Leide op de Uiterste Gragt, en thans vijftien Jaaren oud, wierdt in haare kindsheid met een hevige koortse bezogt, en worstelde dus eenige weken lang met de zelve, dan eindelyk hersteld zynde, ondervondt men, hoe haar de Tong langzaamerhand, en wel zoodaanig begon te groeyen, dat de zelve heden omtrent vier duimen uit den Mond, wiens opening zy van voore byna geheel en al vervult, ja laager dan de kin hangt, en zy vervolgens verplicht is, deezen overgrooten last in eenen, tot dat einde gemaakte zilveren koker, te draagen, om dien voor de oogen des beschouweren te verbergen.'

Tal van geleerden hebben deze patiënt onderzocht, onder anderen G. van Swieten, P. Camper en J.D. Gaubius. Zij was 52 toen E. Sandifort de toestand van haar mond beschreef.^{8,9} Een afbeelding van de tong en van de koker vindt men bij Van Doeveren.¹⁰

Uit het vergelijken met andere, aan Camper gerichte, brieven blijkt dat bovenvermeld schrijven van zijn vriend en bewonderaar Jacob van der Haar, chirurgijn te 's Hertogenbosch, is, die zich zeker over Camper's instemming met zijn therapie kon verheugen, want de universiteitsbibliotheek van Leiden bezit een overdruk van zijn in het IVe deel der *Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen* verschenen: *Genees- en Heelkundige gevallen en aanmerkingen over het zwellen, vergrooten en uitzakken van de tong* (1782) waarin hij uitvoerig de macroglossie van Bartha Kestings bespreekt en daarbij opmerkt:

'Ik meen elders op een Dorp een soortgelijk verouderd geval gezien te hebben. Ik zou er insgelijks verscheiden uit Galenus, Schenkus, Benedictus, Valesius, Trincavalla, Riverius, Claudinus, Forestus, en anderen, dog met weinig nut kunnen opgeven!'

Vervolgens bespreekt Van der Haar twee persoonlijke gevallen. Het eerste betreft:

'Een man van in de veertig jaren voor vier, of vijf weken, in een zware krankte en in een zeer benauwde keelziekte gevallen, en bij wie de tong zo geweldig zwol, dat hy om vryer te kunnen ademen, de mond wyd open, en, om een overvloedig en taai kwyl te lossen, den zelve byna altoos vooróver buigen moest. Hierdoor zakte de Tong, meer dan twee duimen lang, buiten de mond.'

De behandeling gebeurde met zwachtels rond de tong, terwijl de zieke op de rug moest blijven liggen, het hoofd altijd laag houden en steeds zijn speeksel moest inslikken met als gevolg:

'dat de Tong, in minder dan twee dagen, schoon nog eenigszins styf en gezwollen, egter geheel

binnen de tanden, en, na verloop van eenige dagen, geheel hersteld was.'

Het tweede geval is het aan Camper meege-deelde, dat hier met ongeveer dezelfde woorden wordt uiteengezet. Van der Haar preciscert dat hij de vrouw voor het eerst zag op 2 september 1782 en dat na verloop van zes weken de heer Vriezokolk, secretaris van de plaats waar de vrouw verbleef, hem schreef:

'De Tong van Angenes van Tuyl is aan de regter zyde, op welke zy voorheen het meest gelegen heeft, nog eenigszins dik en hard; zy eet en drinkt zonder eenige verhindering, maar hetzelfde moet niet zeer heet zyn. De spraak gaat hoe langer hoe klaarder: Als de dikte van de Tong weg is, zal de spraak wezen als voordien.'

Hij besluit dan ook:

- I. 'Dat, bij aldien de twee laatste gevallen, niet op myne of dergelyke wyze waren behandeld, maar overgelaten aan de natuur, zo als tot hier toe schynt gedaan te zyn, de uithangende Tong ongetwyfeld, even als in het geval van Trioen en anderen, buiten den mond gebleven, of, misschien afgesneden zoude zyn geworden.
- II. Dat het uitzakken van de Tong, in de Genees- en Heelkundige zamenstelsels, mede een plaats verdient.
- III. Dat, in de grootste eenvoudigheid de hoogste wijsheid uitblinkt; en dat zy die zich daarvan weten te bedienen het allergelukkigst slagen.'

Twee jaar later publiceert hij in het VIe deel der *Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen* drie nieuwe

'vrij wat verschillende, gevallen; van dewelke ik vertrouwd dat ze deeze ziekte, en haare herstelling, in een volmaakt licht vertoonen.'

Blijkbaar is hij erg trots op zijn bevindingen, want als hij in 1797 zijn verspreide bijdragen bundelt, onder de titel *Uitgezochte Genees- en Heelkundige Mengelschriften*, dan schrijft hij in zijn voorrede dat het zwellen en uitzakken van de tong een

'verschrikkend gebrek is, waarvan nauwelijks elders gesproken wordt, en het welk ik toch meermalen gezien en ras geholpen heb, ja, misschien, meer gezien zou hebben indien ik daar voor niet bij tijds gezorgd had.'

Zijn in 1782 gepubliceerde verhandeling wordt opnieuw gedrukt en gevolgd door een *Nader bericht, over het zwellen, vergrooten, uitzakken en vastgroeyen van de tong*, 'tot volmaking van de geschiedenis dezer bij veelen nog onbekende ziekte!' Het betreft een meisje van elf jaar waarvan hij de tong zag op 26 april 1784,

'welke tong, zes weken, anderhalven duim rhylandsch buiten den mond had gehangen. Ziende dat dit meisje veel zweeren en rooven in de nek had, gaven mij de ouders te kennen, dat het zelve, schurft zijnde, met eene kwikzalf was gesmeerd geweest; en dat daarop het hoofd, de keel en de tong, geweldig waren gezwollen, en het meisje hevig aan het kwijlen geraakte en nog steeds kwijlde: doch, dat de zweren in den nek, wegens spaansche vlieg plaasters welke men gelegd had, om de tong terug in de mond te trekken, waren voortgekomen. De tong was, als naar gewoonte, buiten den mond veel breeder en dikker. Maar alzoo dit meisje meest altoos op de rechte zijde gelegen en gekwijd had, was de tong en het binnenste der wang, aan die zijde, raauw geworden, en van achteren tot in den rechten liphoek, aan elkanderen vast gegroeid.'

Van der Haar maakte de tong met de vinger los en behandelde het meisje volgens zijn inzichten gedurende acht dagen, waarna, 'zy welvaarende, hij afscheid nam'. Tot slot schrijft hij:

'Toen men voorheen de smertlijke gewoonte had, de venusziekten door middelen, wreeder dan die ziekte zelf, dat is door kwijling, te geneezen, hoe veele menschen zijn er toen, waar-schijnlijk, niet gezien, die de tong uit den mond bleef hangen? Nochtans spreken de schrijvers over die ziekte daarvan, zoo veel ik weet, geen enkel woord, misschien omdat zij dit afzienlijk kwaad niet wisten te helpen, noch te verhoeden.'

Dit herhaalt hij op pagina 109 in zijn *Proeve over de Herzenen en Zenuwen en eenige derzelve Ziekten waar agter honderd en vijftig Genees- en heelkundige waarnemingen* (1788) waarin hij ook melding maakt van een andere, door hem voor het eerst beschreven, ziekte: de 'Dauwworm van de Tong', waarvoor hij geen geneesmiddel kent:

'De tong is bij eenige, niet zeer ziek zijnde, menschen, zoowylen, glimmend rond of met pukkeltjes, kloofjes, raauw en zeer pynlyk, doch verschilt den eenen dag merkelyk van den anderen, en ziet 'er uit, even als by iemand by welken de sprouw gescheiden is; - dit duurt tot smert der lyders, weken, ja maanden lang, zonder dat ik er de waare oorzaak van heb kunnen ontdekken, als slegts by twee mannen, waar by zig, eindelyk eene borstziekte openbaarde, waaraan zy vervolgens stierven.' (p. 42)

De Mengelschriften bevatten ook *Waarnemingen over het Kikvorschgezwel en Aanmerkingen over de nuttigheid en noodzakelijkheid van een voorbereidend verband, voor het opereeren van haazemonden, en den kanker der lippen*, een drukverband op kaken en lippen

'dat niet alleen dient om de wangen en lippen te verslappen, en tot het wel gelukken der operatie bekwaam te maaken, maar tevens, om, op een

vermogende wijze, de ongelijkheden en vaneenwijing der kaak- en gehemeltebeenderen vrij spoedig te vereenigen',

waarvan Van der Haar beweert, het 'van niemand te hebben gezien, gehoord, noch bij eenigen schrijver gelezen'.

Hij schreef ook een *Verhandeling van de geschoten wonden* (1747, 1786) waarin hij verhaalt wat hij daarover als 'Chirurgijn bij 't vaste Leger Hospitaal, en nog nadien bij 't Corps Troepen' tijdens een reis in Engeland en Schotland heeft kunnen leren.

Hij vertaalde G. van Swieten's *Korte Beschrijving en geneeswijze der ziekten welke in de heirlegers voorkomen* (1760, 1780), alsook diens *Geneeskundig Handboek bevattende de aard, kenmerken van onderscheiden ziekten, benevens de opgave der geneesmiddelen* (1832). Van zijn hand verscheen ook nog een aan Johannes Bon opgedragen *Verhandeling over de natuur en aard van de Klier- Knoest- en Kankergezwellen* (1761), waarin hij tekeer gaat tegen de charlatans die beweerden ze te kunnen genezen door in- of uitwendige 'Middelen, dat is door den weg van verdwijning of verzwering', onder andere door de Cicuta of Dolle Kervel. Ten slotte zijn laatste werk: *Aanmerkingen over het zoo schadelijk als gevaarlijk, afhaaken van de nageboorte, aanstonds na de geboorte van een kind* (1797).

Dit alles bewijst dat Van der Haar een kundig en gewetensvol practicus was. In 1790 werd hij benoemd tot lector in de Chirurgie te Amsterdam. Ook Camper wist

hem zeer te waarderen. Reeds in 1778 had hij een verhandeling opgedragen aan 'den zeer beroemden, zeer geleerden, en zeer ervaren Heere, Den Heere J. Van der Haar, Heelmeester van de stad en het ziekenhuis der hoofdstad 's Hertogenbosch, lid van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem...' enz. enz., uit bijzondere hoogachting voor zijn 'alom-bekende, uitmuntende deugden, en groote verdiensten'.¹¹ Een tekening van de sagittale doorsnede van het hoofd, die bestemd was voor het derde, helaas nooit verschenen, deel van zijn *Demonstrationes Anatomico-pathologicae* liet hij ter zijner ere in

koper steken. Een exemplaar van deze gravure bezit de universiteitsbibliotheek te Amsterdam.

Volgens van der Aa en Lindeboom overleed Van der Haar te 's Hertogenbosch 'den 19-den September 1799, in de ouderdom van ruim twee en tachtig jaren',^{12 13} maar de silhouet die het titelblad versiert van zijn in 1788 verschenen *Proeve*, draagt het opschrift 'Aetatis LXXIII' (zie afb.). Hij moet dus in 1715 geboren zijn. Dit bevestigt hij trouwens zelf als hij op 28 november 1783 schrijft aan Pieter Camper 'dat hij haast 69 wordt en weinig meer kan doen'.¹⁴

Literatuur

¹GYSEL C. Autour de Camper et de 'son angle facial'. L'orthodontie française, 51: LIX-XCVII; 1980.

²Signatuur IV A 11.³

³LOUIS A. Mémoire physiologique et pathologique de la langue. Mémoires de l'Académie royale de chirurgie. Tome 4 (p. 486), Paris, 1774.

⁴GYSEL C, PETIT H. Macroglossia of the past; surgery and orthopaedics. J Pedod 1987; 11: 311-31.

⁵GYSEL C. De macroglossie van Bartha Kestings (1728-1806). Contact, Maandblad van het Verbond der Vlaamse Tandartsen, No 7, september: 46-47; 1991.

⁶TRIOEN C. Observationum medico-chirurgicarum fasciculus. Lugduni Batavorum, 1743.

⁷TRIOEN C. Waarneming eener ongemeen lang geworden Tonge, en derzelve echter nog bijgebleevene vermogens. In: Genees- en heekkundige waarnemingen. Leiden, 1743.

⁸SANDIFORT E. Observationes anatomico-pathologicae. Lib. IV; cap. IX. Lugduni Batavorum, 1781.

⁹GYSEL C. Les Sandifort et la pathologie cranio-faciale à l'aube du XIXe siècle. L'Orthodontie française 1985; 56: 671-92.

¹⁰VAN DOEVEREN HF. De macroglossia seu linguae enormitate. Lugduni Batavorum, 1824.

¹¹CAMPER P. De verhandelingen van Hippocrates, C. Celsus en Paulus Aeginata over de pijpzweren en uitzakkingen van de aars. Amsterdam, bij Yntema en Tiebol, 1778.

¹²VAN DER AA AJ. Biographisch woordenboek der Nederlanden. 1852.

¹³LINDEBOOM GA. Dutch medical biography. A biographical dictionary of Dutch physicians and surgeons (1475-1975). Amsterdam, Rodopi, 1984.

¹⁴VAN DER HAAR J. Brief aan P. Camper van 24 nov. 1783. Handschrift. U.B. Amsterdam. Signatuur X 70 a-d.